

SPİNOZA'NIN NATURA NATURANS ve NATURA NATURATA KAVRAMLARININ ANLAMSAL İÇERİĞİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR

M. Kazım ARICAN*

ÖZET

Bu çalışmada, Spinoza'nın felsefesinde önemli bir yere sahip olan *Natura Naturans* ve *Natura Naturata* kavramlarının anlamsal içeriği üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Özellikle bu iki kavramın anlaşılması hususunda belli başlı Spinoza yorumcularının konuya ilişkin düşüncelerine de yer verilmiştir. Sonuçta bu iki kavramın anlamsal içeriği noktasında elde edilen bilgiler, Spinoza felsefesinin isimlendirilmesi noktasında büyük bir önem arz edecektir.

Anahtar Kelimeler: Spinoza, *Natura Naturans*, *Natura Naturata*, Yaratıcı Tabiat, Yaratılmış Tabiat, Tanrı, Sıfat, Tavrı.

A DISCUSSION ON THE MEANING-CONTENT OF THE CONCEPTS 'NATURA NARURANS AND NATURA NATURATA' IN SPINOZA'S PHILOSOPHY

ABSTRACT

In this study, the author analyzed the content – meanings – of the concepts of *Natura Naturans* and *Natura Naturata* which have important places in the philosophy of Spinoza. The interpretation of these concepts by leading scholars and their ideas have also been included in the discussion. It was concluded that the new insights with regard to these two concepts would play an important role in accounting Spinoza's philosophy.

Key Words: Spinoza, *Natura Naturans*, *Natura Naturata*, Creating Nature, Created Nature, God, Attribute, Mode.

GİRİŞ

Natura Nutarans ve *Natura Naturata* terimleri, Spinoza'nın metafizik felsefesindeki önemli kavramlardandır. Felsefe geleneği içinde Spinoza monist (tekçi) filozof olarak bilinmektedir. Bu anlayış dolayısıyla ile onun varlıklar ayrımını kabul etmediği düşünülür ya da böyle bir ayrıma gitmediği için monist bir anlayışı benimsediği kabul edilmektedir.

* Yrd.Doç.Dr., C.Ü. İlahiyat Fakültesi Din Felsefesi Anabilim Dalı.
karican@cumhuriyet.edu.tr

Spinoza'nın genel felsefesi içinde acaba böyle bir ayırım yok mudur? Ona göre, bu düşüncenin gereği olarak Tanrı ve varlıklar, Tanrı ve alem özdeş midir? Sonsuz ve sonlu varlık kategorileri yok mudur?

Yukarıdaki soruların cevapları, bu çalışma ile elde edilecek amacı gerçekleştirecektir. Diğer bir ifadeyle Natura Naturans ve Natura Naturata kavramları Spinoza'nın varlıklar ayırımını kabul edip etmediğini ya da Tanrı ve alemi özdeş kabul edip etmediğini de ortaya koyacaktır.

Bu amaçla ilk olarak Spinoza'ya göre bu kavramların nasıl anlaşılması gerektiği ve bunların anlamsal içeriği üzerinde duracağız, daha sonra da önemli Spinoza yorumcuları tarafından bu iki kavramının nasıl anlaşıldığına ilişkin tartışmaları dile getirmeye çalışacağız.

Naturara Naturans Ve Natura Naturatanın Anlamsal İçeriği

Spinoza'nın Natura Naturans ve Natura Naturata ile ifade etmeye çalıştığı kavramlar, "Osmanlı Türkçe'sinde eskiden sırasıyla Tabiat-ı Fâtıra (Yaratıcı Tabiat) ve Tabiat-ı Meftûre

(Yaratılmış tabiat) kavramlarıyla"¹ ifade edilmiştir.

Bu kavramlar, hem onun Tanrı ve varlık ayırımı noktasındaki düşüncelerini en iyi şekilde özetlemekte;² hem de onun düşüncesinin, panteizm olarak yorumlanıp yorumlanamayacağına ışık tutmaktadır.

Spinoza, Tanrı ve varlıkların birbirinden ayrı olduklarını ya da Tanrı'nın sonlu ve yaratılmış varlıklardan ayrı ve farklı olduğunu eserlerinin bir çok yerinde belirtirken, özellikle hem Etika'nın I. Bölümünün XXIX. Önermesinin Scolie'sinde, hem de "Short Treatise" adlı eserinin I. Kısım 8. Bölümünde ele almaktadır. Etika'da konuyu şu şekilde dile getirmektedir: "...Devam etmeden önce aktif ve pasif tabiatla (yaratıcı tabiatla=tabiatlaştıran tabiat-Natura Naturans; yaratılmış tabiatla=tabiatlaşan tabiat³-Natura Naturata) ne anladığımı burada açıklamak, daha doğrusu göstermek isterim. Aktif tabiat (Yaratıcı Tabiat) deyince, kendi başına varolan ve kendi başına tasarlanan şeyi, başka deyişle ezeli ve sonsuz bir özü ifade eden cevherin sıfatlarını ya da, hür neden olarak göz önüne alınması bakımından Tanrı'yı anlamak gerekir. Pasif tabiat (Yaratılmış tabiat) deyince, Tanrı'nın tabiatının zorunluluğu, başka deyişle sıfatlarından

¹ Mehmet Bayraktar, "Spinoza'nın Natura Naturans ve Natura Naturata Kavramlarının İslami Kökenleri", AÜİF Dergisi, Cilt: XL, Ayı Basım, Ankara 1996., s. 291-292.

² Bu hususta daha geniş bilgi için bkz. M. Kazım Arıcan, **Panteizm, Ateizm ve Panenteizm bağlamında Spinoza'nın Tanrı Anlayışı**, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.

³ Mehmet Bayraktar, "Spinoza'nın Natura Naturans ve Natura Naturata Kavramlarının İslami Kökenleri" adlı makalesinde söz konusu iki kavramı "Tabiatlaşan Tabiat ve Tabiatlaştıran Tabiat" şeklinde çevirmiştir. Bkz. Bayraktar, a. g. m., s. 291-292.

Tanrı'nın tabiatının zorunluluğu, başka deyişle sıfatlarından her birinin zorunluluğu ile, ya da Tanrı'da olan ve Tanrısız ne varolabilen ne de tasarlanabilen şeyler gibi görülen Tanrı'nın sıfatlarının bütün tavırlarının zorunluluğundan çıkmış olan her şeyi anlıyorum".⁴

Spinoza'nın bu ifadeleri açıkça göstermektedir ki, aktif ve pasif tabiat diye iki kısım tabiat söz konusudur. Aktif tabiat natura naturans'ı yani yaratıcı tabiatı ifade ederken, pasif tabiat natura naturata'yı yani yaratılmış tabiatı ifade etmektedir.

Diğer taraftan bu ifadeler doğrultusunda Spinoza'nın varlığı da iki kısma ayırdığını görmekteyiz. Yaratan (Naturans) ve yaratılmış (Naturata) varlık. Spinoza'nın aktif tabiat da dediği yaratan ya da yaratıcı varlık, kendi başına var olan ve yegane hür varlık olan Tanrı'dır. Onun pasif tabiat da dediği yaratılmış varlık ise, Tanrı'nın tabiatının zorunluluğu veya Onun sıfatlarının her birinin zorunluluğu ile meydana gelen, diğer bir ifadeyle Tanrı'da olan, Tanrısız tasarlanamayan ve ancak Tanrı sayesinde var olabilen tüm varlıklardır.

Şu halde, Spinoza'nın söz konusu iki kavramı izah edişinden de anlaşılacağı üzere, o, bu iki kavramla, Tanrı ve tavırların veya Tanrı ve Tanrı tarafından meydana getirilmiş sonlu varlıkların tanımını kastetmektedir. Dolayısıyla, Spinoza, Tanrı ve Onun dışındaki, yani Onun tarafından yaratılmış varlıkları böyle bir teknik kavramla ifade etmektedir. Gerçi, Spinoza, "Short Treatise" adlı eserinde bu iki kavramın Thomasçılar tarafından kullanıldığına dikkat çekerek ve "Thomasçılar Tanrı'yı Natura Naturans şeklinde anlarlar"⁵ diyerek bu kavramların öncelikli kullanımının kendisine ait olmadığına da işaret etmiş olmaktadır.

Spinoza, burada, bu kavramın kullanımının Thomasçılara ait olduğunu vurgularken, "Spinoza'nın Natura Naturans ve Natura Naturata Kavramlarının İslamî Kökenleri" adlı makalesinde Mehmet Bayrakdar ise, bu kavramı ilk kullanan kişinin, ünlü bilim adamı ve filozof Câbir İbn Hayyân olduğunu ortaya koymaktadır.⁶ Biz konunun bu yönü üzerinde durmayacağız.

Spinoza, varlık felsefesinde varolanları öncelikle ya kendinde varolan, ya da başka bir şeyde varolan⁷ olarak ikiye ayırmaktadır. Dolayısıyla, Spinoza'nın birinciyle ifade ettiği kendisinde varlık; "kendi

⁴ Benedictus De Spinoza, **Ethics**, I, Trans., Andrew Boyle, Introduction by T.S. Gregory, Heron Books, 1934, Proposition XXIX, Note, s. 24.

⁵ Baruch Spinoza, **Short Treatise on God, Man and his Well-Being**, Tranlated by A. Wolf, 1910, Elextronic texts, 3/18/1999: <http://home.earthlink.net/~tneff/build3.htm#TOP?/~tneff/short.htm>, Part I, Chapter 8, s. 22.

⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Bayrakdar, a. g. m., s. 298.

⁷ Spinoza, **Ethics**, I, Axiom I, s. 2.

başına varolan ve kendisi ile tasarlanan,⁸ özü varlığını kuşatan ve tabiatı ancak var olarak tasarlanabilecek olan şey, kendi kendisinin nedeni⁹ ve mutlak olarak sonsuz bir varlık, yani sonsuz sıfatları olan, ezeli-ebedi özü bu sonsuz sıfatlardan her biriyle ifade edilen¹⁰ Mutlak Cevherdir, diğer bir ifadeyle Tanrı'dır. Görüldüğü üzere, Spinoza'nın aktif tabiat ya da Natura Naturans tanımı ile Mutlak Cevherin veya Tanrı'nın ifade edilişi aynıdır. Şu halde, Natura Naturans, Tanrı'nın başka bir şekilde ifade edilişidir. Spinoza, Tanrı ve tavırlar, yani Yaratıcı ve yaratılmışlar ayrımını daha net olarak belirlemek için bu iki kavramı kullanmıştır denilebilir. Nitekim, Spinoza'dan önce de bu iki kavram, Tanrı ve diğer varlıkları birbirinden ayrı olarak ifade etmek için kullanılmıştır.

Spinoza'nın ikinci olarak zikretmiş olduğu, "başka bir şeyle varolan" varlık ise, "kendisiyle aynı tabiatla başka bir şeyle sınırlanabilen ve kendi cinsinde sonlu olan¹¹ özü varlığını kuşatmadığından dolayı var değil diye de tasarlanabilen¹² ve Tanrı tarafından meydana getirilen,¹³ yani cevherin tezahürleriyle veya kendi kendisine değil, başka bir şeyde varolan ve ancak bu başka şey yardımıyla tasarlanan şeydir.¹⁴ Spinoza, bu varlığı, tavır, sonlu varlık, kendinde olmayan başka bir şeyde olan varlık, özü varlığını kuşatmayan varlık, mümkün, zorunsuz, tikel, tekil, Tanrı tarafından meydana getirilmiş, Tanrı tarafından yaratılmış varlık ve son olarak da pasif tabiat ya da Natura Naturata diye isimlendirir.

Öyle anlaşılıyor ki, Spinoza'nın tüm bu kavramlarla ifade ettiği şey aynı şeydir, yani sonlu olan, varolmak için mutlaka Tanrı'nın yardımına ihtiyacı olan yaratılmış varlıktır ya da Natura Naturatadır. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere, Spinoza, kendi düşüncesinin birbirine karıştırılmaması için ve özellikle de, kendi felsefesinde yaratan ve yaratıklar ayrımının belirgin olarak görülebilmesi için, bu iki kavramı kullanmak durumunda kalmıştır. Çünkü, Spinoza felsefesinde, Tanrı ve şeyler ayrımını ifade eden, Tanrı-tavır, Tanrı-âlem, Tanrı ve meydana getirilmiş şeyler, Sonsuz varlık-sonlu varlık, Zorunlu varlık-zorunsuz varlık ve Mükemmel varlık-mükemmel olmayan varlık gibi ifadeler olmasına rağmen, o, söz konusu farklılık ve ayrımın daha net olarak görülebilmesi için, onun kendi ifadesiyle Thomasçılara ait olan Natura Naturans ve Natura Naturata kavramlarına başvurmuştur.

⁸ Spinoza, **Ethics**, I, Definitions III, s. 1.

⁹ Spinoza, **Ethics**, I, Definitions I, s. 1..

¹⁰ Spinoza, **Ethics**, I, Definitions VI, s. 1.

¹¹ Spinoza, **Ethics**, I, Definitions II, s. 1.

¹² Spinoza, **Ethics**, I, AxiomsVII, s. 2.

¹³ Spinoza, **Ethics**, I, Prop. XXIV, s. 21.

¹⁴ Spinoza, **Ethics**, I, Definitions V, s. 1.

Spinoza, Short Treatise’de şöyle demektedir: “Tabiatın tümünü, kısaca, Natura Naturans ve Natura Naturata diye ikiye ayırabiliriz. Natura Naturata ile kendisi dışında hiçbir şeye ihtiyaç duymaksızın ve bizzat kendisini kendisiyle açık ve seçik olarak tasarladığımız varlığı, yani Tanrı’yı anlamaktayız. Zira, Thomasçılar Tanrı’yı bu şekilde anlarlar. Çünkü onların Natura Naturans’ları tüm cevherlerin dışında bir varlıktır”.¹⁵

Spinoza’ya göre, Natura Naturata (yaratılmış tabiat) ise, genel (general) ve özel (particular) diye ikiye ayrılmaktadır. Genel olan Natura Naturata, doğrudan doğruya Tanrı’ya bağlı olan tüm tavırları içerir. Özel olan Natura Naturata ise, genel tavırlar tarafından meydana getirilen tüm özel şeyleri içerir.¹⁶

Bunun yanında, Spinoza’ya göre, genel Natura Naturata, tavırlar yani yaratılmak için doğrudan doğruya Tanrı’ya bağlı olan ya da Tanrı tarafından yaratılmış olan yaratıklardır. Spinoza’ya göre, biz, bunları iki şekilde bilebiliriz: “Maddede hareket ile; düşünen şeyde ise, anlama ile”.¹⁷

Natura Naturans ve Natura Naturata’nın Anlaşılmasına İlişkin Tartışmalar

Spinoza felsefesinin çok farklı ve değişik şekillerde anlaşılması gibi, onun söz konusu iki kavramı da önemli Spinoza yorumcuları tarafından bir birine zıt olarak farklı şekillerde anlaşılmaktadır. Önemli bir kısmına göre, yukarıda da vurguladığımız üzere varlıklar ayrımı olarak yorumlanırken, diğer önemli bir kısmına göre de varlıkların özdeşliği olarak yorumlanmaktadır. Şimdi Natura Naturans ve Natura Naturata’nın anlaşılmasına ilişkin bu iki ayrı yorum ve anlayışı görmeye çalışalım.

- Natura Naturans ve Natura Naturata’yı varlıklar ayrımı olarak yorumlayanlar

Spinoza’nın bu iki kavramını, önemli bir felsefeci Tanrı ve Onun yarattığı varlıklar olarak iki ayrı varlık kategorisi olarak yorumlamaktadır. Söz gelişi, Erol E. Harris, Spinoza’nın Natura Naturans ile, Tanrı’nın fiil halindeki (in act) gücünü; Natura Naturata ile de, tavırlar silsilesini ifade etmeye çalıştığını belirtir.¹⁸

Bununla birlikte Yovel, Spinoza’nın Natura Naturata’yı, sonlu ve sonsuz ya da sınırsız diye iki kısma ayırdığını düşünür. O, bunun, belirli (particular) ve evrensel (universal) olarak da ayrılacağını belir-

¹⁵ Spinoza, **Short Treatise**, Part I, Chapter 8(on Natura Naturans), s. 22.

¹⁶ Spinoza, **Short Treatise**, s. 22.

¹⁷ Spinoza, **Short Treatise**, s. 23.

¹⁸ Erol E.Harris, **Spinoza’s Philosophy: An Outline**, Humanities Press, London 1992, s. 28.

tir. Bu nedenle, Tanrı'nın tabii yasaları ve emirleri sonsuz tavırlar, buna bağlı her bir şey de sonlu tavır olmaktadır.¹⁹

Diğer yandan Yovel, Spinoza'da, Natura Naturata'nın, özü varlığını kuşatmayan yaratılmış şeyler olduğuna dikkat çekmektedir²⁰. Bu sebeple, o, süreli, bağımlı (dependent) ve yaratılmış alem gibi şeyleri içermektedir. Natura Naturans ise, sonsuz (timeless) cevher ve onun sıfatıdır.²¹

Buna karşın Emilia Giacotti, Natura Naturata'yı sonsuz tavırlar olarak yorumlar ve bunların da, var olmak için Tanrı'ya bağlı olan yaratıklar ve yaratılmış varlıklar olduğunu belirtir.²² Giacotti'nin bu yorumu sonucunda, Spinoza'nın tüm varlıkları, Tanrı gibi sonsuz olarak algıladığı sonucu çıkarılmaktadır ki, bize göre, bu düşünce Spinoza'nın problemlili ve tam olarak anlaşılamayan 'sonsuz tavır'²³ teorisine işaret etmektedir.

Spinoza felsefesi hakkında şumüllü ve tutarlı yorumlarıyla dikkat çeken Mason ise, Natura Naturans'ın cevher olarak Tanrı anlamında olduğunu belirtirken; Natura Naturata'nın da Tanrı'nın sıfatlarının tavırları olduğunu ve bu nedenle bunların Tanrı'sız ne var olabileceğini ne de anlaşılabilirliğini belirtir. Kısacası birinciyle Spinoza bizzat Tanrı'yı ifade etmeye çalışırken, ikinciyle Tanrı'nın yaratmış olduğu varlıkları ifade etmeye çalışır.²⁴ Genevieve Lloyd da hemen hemen Mason'la aynı düşünceleri paylaşmaktadır.²⁵

Natura Naturans, Hampshire'e göre de, Tanrı'nın ya da Tabiatın etkin olarak (actively) kendi kendisine ve sonsuz kudret sıfatıyla yaratmasıdır. Diğer bir ifadeyle ona göre, Tanrı veya Tabiat; Natura Naturans ile yegane (unique) yaratıcı olarak, Natura Naturata ile de yegane yaratık olarak (as the unique creation) anlaşılmalıdır. Yaratılan şeyler, tüm tavırları içermektedir.²⁶ Özet olarak Natura Naturans yaratıcı olarak Tanrı'yı (God as creative), Natura Naturata ise yaratılmış alemin (the created Universe) ifade eder.²⁷ Benzer bir

¹⁹ Bkz. Yirmiyahu Yovel, 'The Infinite Mode and Natural Laws in Spinoza', **God and Nature: Spinoza's Metaphysics**, Papers presented at The First je E. J. Brill, Leiden, 1991. Ed. By Y.Yovel, içinde, s. 82, 90, 91, 93.

²⁰ Bkz. Yovel, 'The Infinite Mode and Natural Laws in Spinoza', s. 81.

²¹ Bkz. Yovel, 'The Infinite Mode and Natural Laws in Spinoza', s. 86, 94; krş. Emilia Giacotti, 'On the Problem of Infinite Modes', **God and Nature: Spinozas Metaphysics**, Ed. By Y. Yovel, içinde, s. 98, 99.

²² Bkz. Giacotti, 'On the Problem of Infinite Modes', s. 100, 101, 102, 103.

²³ Bu konudaki tartışmalar ve geniş bilgi için bkz. Arıcan, *a. g. e.*, s. 98 vd.

²⁴ Richard Mason, **The God of Spinoza**, Cambridge University Press, Cambridge 1997, s. 29-30.

²⁵ Genevieve Lloyd, **Spinoza and the Ethics**, Routledge, London 1996, s. 43, 44, 45.

²⁶ Stuart Hampshire, **Spinoza**, Penguin Books, Harmondsworth 1951, s. 46-47.

²⁷ Hampshire, *a. g. e.*, s. 54.

düşünceyle J. Wild de, Natura Naturans kavramı ile Spinoza'nın Tanrı'nın yaratma faaliyetine dikkat çekmek istediğine işaret etmektedir.²⁸

Samuel Shirley'in çevirmiş olduğu Spinoza "Mektuplarına" girişle birlikte notlar yazan S. Barbone, J. Adler ve L. Rice; Natura Naturans'ın etken (active) olan ezeli bütünü (infinite whole) ya da kendi kendisiyle algılanan olarak tabiatı ifade ettiğini belirtirken; Natura Naturata'nın da tavırları (modes) ya da tüm bireysel parçaları (all individual "parts") ifade ettiğini vurgular.²⁹

Son olarak Lucash'a göre, Natura Naturans kendisinden başka bir şeye ihtiyaç duymayan Tanrı'yı ifade ederken, Natura Naturata ise, doğrudan ya da dolaylı olarak Tanrı'ya ihtiyaç duyan ve Ona bağımlı olan tüm tavırları ifade etmektedir. Dolayısıyla, Natura Naturans ile Natura Naturata özdeş değildir.³⁰

-Natura Naturans ve Natura Naturata'yı Varlıkların Özdeşliği Olarak Yorumlayanlar

Bazı Spinoza yorumcuları söz konusu iki kavramın yukarıda olduğu gibi doğrudan varlıklar ayrımı şeklinde anlamamaktadır. Hatta az da olsa bazı yorumcular bu iki kavramı Spinoza felsefesinde varlıkların ya da Tanrı ve alemin özdeşliğine kanıt olarak göstermektedirler.

Söz gelişi bu yorumcuların önde gelenlerinden biri olan Zweig göre, panteizm formu içinde Natura Naturans'ın aktif Tabiat (active Natura), Natura Naturata'nın da pasif Tabiat (passive Nature) olduğunu düşünür. Ayrıca ona göre bu iki kavramla Spinoza, tabiat kanunlarının geçerliliğini inkar etmeksizin alemin (the Universe) canlılığına (animation) yeni bir bakış açısı getirmektedir.³¹

Farklı bir yorumlamayla Lewis Schipper'e göre ise, Spinoza'daki Natura Naturans ve Natura Naturata ayrımı, Tanrı'nın hem yaratıcı hem de yaratılmış olduğuna işaret etmektedir. Bu şekildeki, Spinoza'nın Tanrı'sı, Yahudi Tanrı'sı Yahve ile yakınlık arz eden (affinity) bir Tanrı'dır. Ancak, tamamen dinin Tanrı'sı demek değildir³².

²⁸ John Wild, **Spinoza Selections**, Edited by John Wild, Charles Scribner's Sons, New York, Chicago, Boston 1930, s. xxxix (Introduction).

²⁹ Shirley, (Spinoza, **The Letters**, Translated by Samuel Shirley, Introduction and Notes by Steven Sarbone, Lee Rice, and Jacob Adler, Hackett Publishing Company, Inc., Indianapolis/Cambridge 1995), s. 19 (Dipnot 43).

³⁰ Frank Lucash, **Spinoza's Dialectical Method**, Dialogue XXXIV, 1995, s. 221, 222.

³¹ Arnold Zweig, **The Living Thoughts of Spinoza**, Cassell, London 1946, s. 29.

³² Lewis Schipper, **Spinoza's Ethics: The View from Within**, Peter Lang Pub., Inc., New York 1993, s. 5.

J.Hick ise, Spinoza'ya göre, hem Natura Naturans hem de Natura Naturata'nın, alemi ifade ettiğini savunur. "Kendi kendisine meydana gelen (self-generating) sonsuz alem, iki farklı şekilde algılanabilir: Naturans şeklinde yaratıcı olarak ve Naturata şeklinde yaratılmış olarak".³³

Sonuç

Spinoza, farklı bir bakış açısıyla, Tanrı'nın birliğini³⁴ iki ayrı şekilde ele almaktadır: Natura Naturans, Natura Naturata. Natura Naturans, kendi başına varolan, Tanrı'yı ifade etmektedir. Natura Naturata ise tavırlar veya doğrudan doğruya Tanrı tarafından yaratılmış şeyleri ifade etmektedir. Spinoza, Natura Naturata'nın da genel natura naturata ve özel natura naturata diye ikiye ayrıldığını belirtmektedir. Örneğin, insan, genel natura naturata olarak doğrudan doğruya Tanrı tarafından yaratılan şeyi ifade ederken, özel natura naturata da insanın yapıp etmelerini ifade etmektedir. Dolayısıyla, genel natura naturata, daha genel olarak tavırları veya yaratılmış şeyleri ifade ederken, özel natura naturata ise, söz konusu genel natura naturata'nın yapıp etmeleri ve meydana getirdikleri ya da oluşturdukları şeyleri anlatmaktadır.

Spinoza'ya göre, bu iki kavram, sonsuzluktandırlar (eternity) ve sonsuza kadar da değişmez olarak kalacaklardır. Bu konunun derinliğine girmek, ona göre doğrusu çok büyük bir çalışmayı gerektirdiği için, bu konu burada son bulmaktadır.³⁵ Dolayısıyla, ona göre, hareket sonsuzluktandır ve sonsuza kadar değişmez olarak kalacaktır. Yine, hareket sınırsızdır. O, kendisiyle ne anlaşılır, ne anlaşılamazdır, ancak o, uzamın (extension) manasıyla anlaşılabilir. Bu nedenle hareket, daha ziyade haklı olarak Tabii Bilimlerin inceleme alanına aittir. Ancak, şu kadarını söylemek gerekir ki, hareket, doğrudan doğruya Tanrı tarafından yaratılan, bir Oğul (son), Ürün (product) veya Etki (effect)dir.³⁶

Spinoza, düşünen şeydeki anlamaya gelince, burada da aynı şeyleri zikreder: "Bu da birincisi gibidir, yani aynı şekilde bir oğul, ürün veya doğrudan doğruya Tanrı'nın yarattığı bir şeydir. Bunlar da, Tanrı'nın ezeliğiyle (eternity) yaratılmışlar ve sonsuza kadar değişmez olarak kalacaklardır."³⁷

Tüm bunların yanında, bize öyle geliyor ki, Spinoza, Tanrı'nın, âleme ve şeylere aşkın oluşunu Natura Naturans ile, âlemi ve şeyleri

³³ John Hick, **Evil and the God of Love**, Collins, 1975, s. 24.

³⁴ Ratner'e göre, Spinoza'da, Tanrı metafiziksel olarak bir birliktir (unity). Joseph Ratner, **Spinoza on God**, UMI, New York 1997, s. 46.

³⁵ Spinoza, **Short Treatise**, s. 23.

³⁶ Spinoza, **Short Treatise**, s. 23.

³⁷ Spinoza, **Short Treatise**, s. 23.

kuşatıp onları kendinde mündemiç kıldığını da Natura Naturata ile dile getirmektedir. İçkinlik ve aşkınlık konusuyla yakın ilişkili olan bir konuda Spinoza, panteistler gibi “her şey Tanrı’dır” dememekte, aksine “her şey Tanrı’dadır” demekteydi. Dolayısıyla, Tanrı’nın şeylerden farklı ve ayrı olduğunu vurgulamaktaydı. Bu sebeple Spinoza, Tanrı’nın çift kutuplu oluşuna da dikkat çekerek Onun birliğini, Natura Naturans ve Natura Naturata şeklinde dile getirmektedir. Yoksa Natura Naturans, Tanrı’nın başlı başına âlemde içkinliğini ifade etmemektedir. Daha önce gördüğümüz gibi, ona göre Tanrı, hem aşkın hem içkindir. Tanrı’nın mahiyetinin bütünü veya Onun tabiatının birliği, hem aşkın, hem içkin olarak görünmektedir. O, Tanrı’nın salt olarak içkin olmadığını ifade etmek için de, Tanrı ve şeylerin ayrı ayrı olduğunu vurgulamaktadır. Aksi takdirde Spinoza’nın Natura Naturans ile Tanrı’yı, Natura Naturata ile de yaratılmış şeyleri kastettiğini ifade etmemiş olması lazım gelirdi. Spinoza, Natura Naturaların yaratılmış şeyler olduğunu belirterek, doğal olarak Yaratılan ve yaratılmışlar ayrımı yapılmış olmaktadır.

Açıkça belirtmek gerekirse, Spinoza’yı herhangi bir teori çerçevesine yerleştirme çabası içinde olmaksızın yukarıda dile getirilen düşünceleri göz önünde bulundurursak, onun bu düşüncelerinin, ‘her şey Tanrı’dır’, Tanrı ve varlıklar aynı ya da özdeştir, Tanrı aleme yalnızca içkindir diyen klasik panteizmden farklı olduğunu; buna mukabil, onun, ‘her şey Tanrı’da-dır’, Tanrı ve varlıklar ayrıdır, Tanrı aleme hem içkin hem de aşkındır ilkesini savunan pan-enteizmle daha yakın ilişki içinde olduğunu söylemek mümkün olsa gerektir.

BİBLİYOGRAFYA

- Arıcan, M. Kazım, *Panteizm, Ateizm ve Panenteizm bağlamında Spinoza'nun Tanrı Anlayışı*, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Bayrakdar, Mehmet, "Spinoza'nın Natura Naturans ve Natura Naturata Kavramlarının İslami Kökenleri", AÜİF Dergisi, Cilt: XL, Ayrı Basım, Ankara 1996.
- Giancotti, Emilia, 'On the Problem of Infinite Modes', *God and Nature: Spinozas Mataphysics*, Ed. By Y. Yovel, içinde, .
- Hampshire, Stuart, *Spinoza*, Penguin Books, Harmondsworth 1951.
- Harris, Errol E., *Spinoza's Philosophy: An Outline*, Humanities Press, London 1992.
- Hick, John, *Evil and the God of Love*, Collins, 1975.
- Lloyd, Genevieve, *Spinoza and the Ethics*, Routledge, London 1996.
- Lucash, Frank, *Spinoza's Dialectical Method*, Dialogue XXXIV, 1995.
- Mason, Richard, *The God of Spinoza*, Cambridge University Press, Cambridge 1997.
- Ratner, Joseph, *Spinoza on God*, UMI, New York 1997.
- Schipper, Lewis, *Spinoza's Ethics: The View from Within*, Peter Lang Pub., Inc., New York 1993.
- Spinoza, Baruch, *Short Treatise on God, Man and his Well-Being*, Tranlated by A. Wolf, 1910, Elextronic texts, 3/18/1999: <http://home.earthlink.net/~tneff/build3.htm#TOP?/~tneff/short.htm>.
- Spinoza, Benedictus De, *Ethics*, Trans., Andrew Boyle, Introduction by T.S. Gregory, Heron Books, 1934.
- Spinoza, *The Letters*, Translated by Samuel Shirley, Introduction and Notes by Steven Sarbone, Lee Rice, and Jacob Adler, Hackett Publishing Company, Inc., Indianapolis/Cambridge 1995
- Wild, John, *Spinoza Selections*, Edited by John Wild, Charles Scribner's Sons, New York, Chicago, Boston 1930.
- Yirmiyahu Yovel, 'The Infinite Mode and Natural Laws in Spinoza', *God and Nature: Spinoza's Metaphysics*, Ed. By Y.Yovel, Papers presented at The First je E. J. Brill, Leiden, 1991. içinde.
- Zweig, Arnold, *The Living Thoughts of Spinoza*, Cassell, London 1946.